

Çirkin Cadılıktan Güzellik Uzmanlığına Uzanan Yolda: Şifacı Kadınlar

Elif Küçük Durur

Gazetecilik Bölümü

İletişim Fakültesi

Atatürk Üniversitesi

Erzurum

Özet

Kadınlar çağlar boyunca bitkisel tedavilere eşlik eden büyüsel ritüellerden oluşan şifacılık sanatının sanatçıları olmuştur. Batı toplumlarında mitolojik dönemin sonlarıyla başlayan süreçte erkek cinsinin hegemonik bir karakter kazanmasına paralel olarak kadının şifacılık uygulamaları yürütmesi bir problem olarak görülmüş ve engellenmeye başlamıştır. Fakat kadın bu niteliğini yüzyıllar süren cadı avları ve yasal/dinsel yasaklar gibi her türlü baskıya rağmen kaybetmemiş ve bugüne getirmiştir. Şifacı olduğu için cadı damgası vurulan kadının tıp bilimi içerisinde doktor olarak varlık gösterebilmesi için 20 yüzyıl geçmesi gerekmiştir. Anadolu tarihinde şifacı kadın batıdakine benzer bir cadılık serüveni yaşamamış olsa da bilimsel tıp uygulamalarında batıya paralel bir süreç yaşamıştır. Buna rağmen Anadolu kadını geleneksel tedavi pratiklerinin uygulayıcıları olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Bu çalışmada şifacılık uygulamalarının aktörü ve bitkilerle sağaltımın her daim uzmanı olan kadının Türkiye medyasındaki konumu ele alınmış ve şifacılıktan güzellik uzmanlığına evrilen rolü sorunsallaştırılmıştır. Bu bağlamda belirlenen, ulusal televizyon kanallarındaki kadın kuşağı programlarından oluşan örneklem dahilinde bitkisel kürler konusunda uzman olan kadın ve erkek konukların söylemleri içerik analizi yöntemi ile irdelenmiş ve erkek egemen ideoloji çerçevesinde kadının şifacılık kimliğinin dönüştürülüp değersizleştirildiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cadılar, Kadın Şifacılar, Medyada Kadın Şifacılar

Women Herbalists/Healers: On the Way from Ugly Witches to Beauty Experts

Abstract

Women have been healers/herbalists for centuries, and their practices are composed of magical rituals accompanied by herbal treatments. During the end of the mythological period in Western societies, in parallel with the advent of man's hegemonic character, the fact that women carried out activities of

herbalists and healers was considered a problem and was therefore prohibited. However, women retained this quality for centuries despite the witch hunts and every kind of legal/religious exclusion. It took 20 centuries for a woman labelled a witch, because of her healer/herbalist identity, to exist as a doctor in the field of medicine. Although a healer/herbalist woman in Anatolia did not experience the process of being a witch as in the West, in the scientific medical applications they had a parallel process. However, Anatolian women have a long history as practitioners of traditional healing methods. This study discusses the place of women herbalists/healers and specialists of herbal treatment in Turkish media and how the transformation of their role from herbalists to beauty specialists has been problematized.

Keywords: Witches, Women Herbalists/Healers, Women Herbalists/Healers in Mass Media

Giriş

Kadının ilkçağlardaki toplayıcılık görevi onu bitkiler konusunda uzmanlaştırmıştır. Kadının bu dönemde iktidar kaynağı olan insan soyunun devamlılığını sağlayabilme yetisine sahip olmasına ek olarak bitkiler konusundaki uzmanlığı nedeniyle şifacılık niteliği onun bu iktidarını pekiştirmesini sağlamıştır. Verimliliği simgeleyen varlığı, yaşamın sürdürülmesinde ve korunmasında sahip olduğu işlevin, tanrısallık yetenekleriyle ilişkilendirilmesi, giderek tanrıçalaştırılmasının nedeni olmuştur (Erbil,2012:39). Bu görüşe paralel olarak Achterberg de, kadının, insanlığın var oluşuyla birlikte bilgelik ve gücün olağanüstü kaynağı sayıldığını, can vermek ve can kurtarmak gibi can almak ve sakatlamak yetisine de sahip olmasının onun duyuların ötesindeki dünyaya açılan bir kapı olarak hizmet ettiğini ve özellikle doğuran ve yavrularını kendi bedeninden besleyen kadının gizemli ve güçlü olduğunu ifade etmiştir (2009:4).

Fakat insanlığın toplumsal evriminde kadın bu güçlü konumunu kaybetmiştir. Tüm kamusal alanlarda olduğu gibi kadının sağlık alanındaki etkinliği de denetim altına alınmış, bu etkinlikleri dolayısıyla suçlanmış, baskılanmış ve hatta katledilmiştir. Tüm engellemelere rağmen kadın şifacı kimliğini bugüne taşımış, ancak tarihsel seyir içerisinde bu kimliğin bileşenleri dönüşüme uğramıştır.

Bu çalışmada şifacı kadın ve bilge kadın kavramları aynı bağlamda ele alınmış, şifacılığa da bitkisel sağaltım uygulamaları anlamında odaklanılmıştır. Şifacı/bilge kadının ortaçağda cadı olarak imlenmesi nedeniyle bu kimlik üzerinde durulan çalışmada, kadın kimliğinin bilimsel tıbbın gelişim çizgisindeki yeri ve şifacı/bilge kadının Anadolu geleneksel tıp alanındaki konumuna da değinilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümü şifacı/bilge kadının medyadaki temsilini ele almıştır, fakat, ifade etmek gerekir ki, kadın kimliğinin şifacılık uygulamalarındaki yeri ile ilgili çalışmalara rastlamak mümkünken, konuyu medya bağlamında ele alan ikinci bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu durum çalışma açısından bir sınırlılık oluştursa da çalışmanın literatürdeki bu boşluğa önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Şifacı kadınların medyadaki konumunu ele alan bu çalışmada, ulusal televizyon kanallarındaki kadın kuşağı programlarında sıklıkla yer verilen bitkilerle sağaltım konusu ve bu konuya yönelik uzmanların söylemleri içerik analizi yöntemi ile irdelenmiştir. Erkek uzmanların hastalıklara şifa olabilecek bitkisel çareler önermelerine rağmen kadın uzmanların bitkisel önerilerinin güzellik reçetesi olmanın ötesine geçemediğine yönelik sonuç erkek egemen ideolojinin hegemonik karakterini ortaya koymuş ve kadının şifacılık kimliğinin değersizleştirildiği savını desteklemiştir.

Cadı Avlarından Önce Şifacı Kadın

Kadının geçmişten bugüne hep şifacı olduğunu vurgulayan Achterberg'in ifadesiyle; bugünün kabile kültürlerinde olduğu gibi hastalara bakmak, doğum yaptırmak ve sevdiklerini son uykularına dalarken rahatlatmak kadınların işiydi. Kadın, topraktaki deva ve insan aklında depolanmış şifayı veren sihri arardı (2009:4). Buna paralel olarak, onlar şifalı otlar yetiştiren ve kullanım sırlarının değiş tokuşunu

yapan eczacılar, evden eve, köyden köye seyahat eden ebelerdi. Yüzyıllar boyunca kadınlar, kitaplar ve derslerden yasaklı, birbirlerinden öğrenen ve deneyimleri anneden kızı komşudan komşuya geçen diplomasız doktorlardı (Ehrenreich, English,1973:3).

Mitolojik anlatılarda tanrıçaların aynı zamanda şifa verici yönlerinin olduğuna yönelik bilgiler de bu savı desteklemektedir. Örneğin Grek mitolojisinde sağalttıkları hastalıklara göre adlandırılan tanrıçalardan Diana gebelik ve doğum tanrıçası iken, Minerva genel şifacı ve koruyucuydu, Mater Matuta ise bebeklerin dünyaya gelebilmeleri için rahmi açmakla görevliydi (Achterberg, 2009:41). Batının şifa sistemlerinin ebeveynlerinin Sümerler olduğunu ifade eden Achterberg, Sümer tanrıçası İnanna (ya da İştär)'in sevgi, şifa ve doğumu temsil ettiğinden ve Gula'nın baş şifacı ve ölümle yeniden dirilişin tanrıçası olduğundan bahsetmektedir (2009:11-13). Tarihsel periyotta rahibelerin aynı zamanda sağaltıma ilişkin bilgi sahibi olması ya da ebelerin aynı zamanda büyü ve dua bilgisine sahip olmaları gerekliliği gibi örnekler de şifacılığın dinsel inançlarla olan girift ilişkisini ortaya koymaktadır.

Dinsel inanç sisteminin çok tanrılı ya da tanrıçalı dönemlerden tek tanrılı döneme geçişiyle birlikte Avrupa Hıristiyanlığında "erkek" tanrı bütün iyiliklerin kaynağı sayılırken, din otoritesi olan kilisenin kontrolü ve denetimi dışındaki tüm inanışlar kötü ve şeytani kabul ediliyordu. Halk arasında çoğunlukla fakirlerin ve kadınların şifacılığını yapan kadınlar hem kilisenin denetimi dışında faaliyetlerde bulunmaları hem de Hıristiyan inancı içerisinde "ilk günah" ın müsebbibi olmaları nedeniyle kadınlıklarından dolayı suçlu ve günahkardılar. Kadın cinselliğinin baskılandığı, cinsel ilişkide hazzın bir günah unsuru kabul edildiği ve bu hazzın kadından kaynaklanması nedeniyle kadının bir kez daha günahkar olduğu bu dönemde yeni bir insanın dünyaya gelme süreci de, erkeğin cinsel ilişkide kadına bir döl bıraktığı, kadının bunu kendinden bir şey katmadan sadece taşıdığı ve doğan bu yeni insanın ancak yine bir erkek olan rahibin vaftizi neticesinde ruhunun kurtuluşa ereceği ve güvende olacağı inancına dayanmaktaydı.

Aynı dönemde çeşitli salgın hastalıklar, doğal felaketler, açlık ve savaşlar nedeniyle insan nüfusunun azalması (ki nüfus yoğunluğu politik bağlamda işgücü ve savaşacak asker olarak bir ulusun zenginlik kaynağı idi) kadınların doğum yapmalarına yönelik beklenti ve baskıları arttırmıştır. Bunun yanında dönemin şartları dahilinde doğum olayının hayati riski yüksek bir deneyim olması kadınların doğum kontrolü ve düşük yapmayı tercih etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla kadınların üreme ile ilgili işlevlerini kontrol altına almaya çalışan kilise uygulamalarına karşılık kadın şifacıların özellikle doğum kontrolü ve kürtaja yönelik uygulamaları cadı avlarında suçlanmaları için meşru bir zemin oluşturmuştur.

Şifacı kadınlar, yüzyıllara dayanan kadın geleneği dahilinde, nesilden nesile aktarılan bilgi birikimiyle şifalı bitkileri sağaltmak için kullanmışlar ancak bu bitkilerin etkisini arttırmak için büyü ya da sihir denen ritüelleri de uygulamışlardır. Fakat bu kadınların yaptıkları büyülerin kaynağının tanrıdan mı yoksa şeytandan mı olduğuna yönelik problem onların cadı olarak suçlanmasını kolaylaştırmıştır. Ki bu bağlamda şifacı kadınların uygulamalarının zarar ya da yarar getirmesi de durumu değiştirmemiştir. Çünkü *'cadı birçok yönden yararlıysa, zarar vermiyorsa ve birçok iyilik sağlıyorsa, yine de Tanrı'yı, kralını ve valisini yadsıdığından, kendisini başka yasalarla Tanrı ve kilisesinin düşmanlarının hizmetine verdiğiinden, ölüm onun Tanrı tarafından adaletle verilen payıdır: O yaşamamalıdır'* diyen İskoç papazın (Akt. Achterberg, 2009:116) bu sözünden de anlaşılacağı gibi cadı ya da şifacı/bilge kadın dinin yasalarına uymadığı ve şeytanla işbirliği içerisinde olduğu için suçludur.

Süreç içerisinde kadınların din içerisindeki statülerinin ve sağaltım işlevlerinin erkekler lehine bozulması kadınların bu alanlardan dışlanmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat bu noktada çelişkili olan, kadının şifacılık pratiği legal olan kutsal alanın dışına itilmesine rağmen kuşaklar boyu varlığını bu mistik alanın illegal boyutunda koruyabilmiş olmasıdır.

Cadı Kimliği ve Cadı Avları

Türkçe karşılığı cadı olan "witch" kelimesinin aşığılama niyetiyle kullanıldığını söyleyen Estes, bilge ve akıllı anlamına gelen *wit* sözcüğünden türeyen bu sözcüğün yaşlı ya da genç şifacılar verilen bir ünvan olduğunu ifade etmiştir (2015:110). Türkçedeki haliyle "cadı" sözcüğü ise Farsça *cadû* dan gelmekte olup, büyücü, gulyabani, hortlak, karakoncolos, vampir, çirkin kocakarı, acuze ve çok güzel göz anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu,1993:121). Genellikle bilinen, edebi metinlerde kötü karakter olan cadı imgesidir. Folklorik bir öge olarak masal cadısını Akın şöyle tarif etmektedir: *iri burnu, içine çökmüş kırmızı gözleri, bin bir müsibet dağıtmak için üzerine bindiği süpürgesi ve omzundan hiç ayrılmayan kara kargası ile yaşlı bir cadalozdur* (2015:152). Fakat, cadı avları sırasında suçlanan kadınların cadılık kimliği bu geleneksel ya da folklorik cadıdan farklı olarak şeytanla işbirliği içinde kötü büyü yapma niteliği üzerine kurgulanmıştır.

Cadı kimliği politik, dini ve cinsel bağlamlarda inşa edilmiştir. Antik çağ söylenceleri içerisindeki demon inanışları ve daha sonra dini metinlerin yorumlanması temelinde ortaya çıkan kadın karşı söylemler bağlamında yeşermiş bir olgu olarak cadılık devlet otoritesince de desteklenmiştir. Eklemek gerekir ki, 14. Yüzyıla kadar geleneksel nitelikleri ile ön planda olan cadı kimliği bu dönemden sonraki toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşüm süreci içerisinde bütün kötülüklerin kaynağı olarak özellikle Kilise'nin hedefi haline gelmiş ve bu süreçte şeytani bir nitelik kazanmıştır.

Cadının sadece büyü yapan bir birey değil dine karşı örgütlü bir mücadelenin parçası olarak kabul edilmesi ve toplumdaki dışlanmış kimlikler arasında cadıların ayırt edici özelliklere sahip olmaması, cadı avlarının bir süre avına ve yüzyıllarca süren bir çılgınlığa dönüşmesini sağlamıştır. Çünkü cadı, kilisedeki Pazar ayininde sözde inançlı bir Hıristiyan, pazar yerinde namuslu bir satıcı, tarlada çalışkan bir çiftçi, evde kocasına sadık bir eş kılığında her zaman her yerde masum insanların arasına sızabilen (Akın, 2015:174) dış görünüşü itibarıyla diğerlerinden farksız bir kimliktir. Ayrıca cadılık, bütün Hıristiyan dünyasına karşı oluşturulmuş kolektif bir isyan hareketi, şeytana tapan yeni bir mezhep olarak da görülmüştür.

Cadılık ve cadı avlarını konu alan literatür içerisinde adı sıkça yer alan Malleus Maleficarum (Cadıların Çekici ya da Cadıların Kafasına İndirilen Balyoz) cadı avlarının sayısının artmasında ve daha geniş bir coğrafyaya yayılarak kitlesel bir çılgınlığa dönüşmesi sürecinde önemli bir rol oynamıştır. 1486 yılında Dominiken engizitörü Heinrich Kramer tarafından yazılan ve 1669'a kadar çeşitli dillerde yirmi dokuz baskısı yapılan bu kitap 18. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'nın en ücra köşelerindeki taşra papazlarından Roma'daki papalara, gezici vaizlerden başpiskoposlara, engizitörlerden sivil mahkemelerin hakimlerine varıncaya kadar çok geniş bir kesimin başucu kitabı olmuştur. Demonoloji konseptine ilişkin argümanları Aziz Augustinus ve Aziz Tommaso'ya dayanan kitabın ana eksenini, kadınların cadılığa (kötülüğe) yatkın olduklarına dair Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden beri kabul gören inanışı ispata yönelik çaba oluşturmaktadır. Yalın bir dille yazılmış olan kitapta cadıların doğası, varlık nedenleri, cadılarla mücadelede kullanılacak yöntemler, cadı davalarındaki sorgulama ve yargılama usulleri ve verilecek cezaların türlerine kadar ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Kadınların yaratılışlarından gelen cinsel doyumsuzluklarının erkekler üzerinde dişiliklerini kullanarak hakimiyet kurmalarına neden olduğu, bu hakimiyetin erkeklerin zürriyetine engel olma ve onları cinselliklerinden bütünüyle yoksun bırakma şeklinde kendini gösterebileceği, yine kötülüğe yatkın doğası nedeniyle kolayca şeytana uyup Hıristiyanlığın kutsal saydığı değerlere olan inancını yitirmesine sebep olabileceği gibi ifadelerle yer verilmektedir (Akın, 2015:303-311).

Cadı davalarında suçlanan kadınların demografik profilini ya da cadılığa yönelik belli bir stereotip ortaya koymak imkansızdır. Çünkü cadı olarak ihbar edilen kadın genç ve güzel olduğu için bir erkeği

büyülemekle ya da çocuk doğurmamakla da suçlanabiliyor, toplumsal alanın bir kenarına itilmiş yaşlı ve özürsüz bir kadın da olabiliyordu. Ters giden her durumun (yağmur yağmaması, ineğin süt vermemesi, bir erkeğin cinsel işlevlerini yitirmesi gibi) kaynağı olarak cadılar gösteriliyor, bazen suçu kendisine bildirilmeksizin ya da ifadesi alınmaksızın yakalanıp cadı olduğu gerekçesiyle idam ediliyordu. Dolayısıyla kadınlar sadece ebelik, şifacılık ya da büyücülük yaptıkları için değil, sadece kadın oldukları için türlü bahanelerle cadılıkla suçlanabiliyordu. Achterberg'in ifadesiyle, bu gibi suçların sıkıcı bir eşten ya da işlere burnunu sokan bir kaynadan kurtulmak için iyi bir yol olduğu belgelenmişti (2009:115). Kadının ister mazbut bir evlilik hayatı olsun isterse cinsel ilişkilerini özgürce yaşasın bu suçun sanığı olabiliyordu fakat elbette kadın cinselliğini ve cinsel ilişkide hazı kötücül kabul eden dini inancın gerekliliğine aykırı olması temelinde cadılık suçlaması, cinsel özgürlüğünü yaşayan kadınlar için geçerli ve yaygındı. Federici'nin ifadesiyle, cadı, yalnızca bir ebe, doğurmaktan sakınan bir kadın ya da komşularından bir parça eklemek, biraz odun çalarak yaşamını sürdürmeye çalışan bir dilenci değildi. O aynı zamanda hafifmeşrep, rastgele cinsel ilişkiye giren bir kadındı (2014:262).

Bu noktada, cadı kimliğinin üzerinde uzlaşmış bir stereotipinin olmayışı nedeniyle kadının cadı olup olmadığını anlamak için yapılan cadılık deneylerinden de bahsetmek gerekmektedir. Cadılık deneyleri, cadılık yaptığı ihbarı üzerine gözaltına alınan, ancak gerçekte cadı olup olmadığı konusunda tereddüt edilen sanığa uygulanan işkence türleridir (Akın, 2015:293). Bu deneyler kadınları cadı olduklarını itiraf etmek zorunda bırakmak amacı taşımaktaydı ve işkenceye maruz kalan kadın cadı olduğunu itiraf etmediğinde işkencenin sonucu olarak ölmekte, itiraf ettiğindeyse suçundan dolayı infaz edilerek öldürülmekteydi. Yani aslında kadının bir şekilde cadı olarak ihbar edilmesi her halükarda onun ölümüne sebep olmaktadır. Örneğin 'su deneyi' olarak bilinen yöntemde, kadın çıplak olarak elleri ve ayakları önde birbirine bağlı bir halde derin bir suya atılmakta, batmadan su yüzeyinde kaldığında şeytanın onun bedenine sahip olduğu yargısına varılarak infazı gerçekleştirilmekteydi. Öte yandan kadın suda battığında ise ruhunun bu şekilde temizlenmiş olduğuna inanılarak ölümüne terk edilmekteydi.

Bu bağlamda cadılara yönelik suçlamaları üç ana tema altında toplayan Ehrenreich ve English cadıların 'kadınsı cinsellikleri', 'örgütlü olmak' ve 'zarar ya da şifa veren sihirli güçlere (özellikle jinekolojik bilgi ve becerilere) sahip olmakla' itham edildiklerini ifade etmektedir (1973:10).

Ortaçağın ekonomik ve toplumsal buhranlarla dolu karanlık dünyasında cadılığın böylesine geniş bir suçlama yelpazesine sahip olması sosyal bağlamda bu olgunun bütünleştirici bir öge olduğunu da düşündürmektedir. Yani cadı imgesi, aile temelinde inşa edilen toplum projesinin bir antitezi olarak lanetlenmiş ve tüm kötücül çağrışımların yansıtıldığı bu imge bir bakıma toplumun savunma içgüdüleriyle kenetlenmesini sağlayan bir tutkal işlevi de görmüştür (Güngören, 1998:105-106). Toplumsal dönüşüm sürecinde cadılığın konumuna yönelik tespitinde Macfarlane de cadı avının, çok sıkı toplumsal dokuya sahip ve karşılıklı bağımlılığa dayanan köy toplumundan daha bireysel ve bağımsız bir varoluşun geçerli olduğu bir toplumsal yaşama geçişin yarattığı sıkıntı ve endişeleri yansıttığını ifade etmiştir (Akt. Berktaş, 2012:220).

Ortaçağ Avrupası'nda 14. ve 17. yüzyıllar arasında yaklaşık 300 yıl (kimi yerlerde 400 yıla yakın) devam etmiş olan ve Amerika'da da dönem dönem (özellikle 1692 Salem cadı yargılamalarında) görülen ve en iyi ihtimalle 100 bin cadının infaz edildiği cadı avlarına yönelik Avrupa menşeli literatür azımsanmayacak kadar geniştir. Fakat cadıların tarihi çoğunlukla cadı avlarında engizisyon mahkemelerince tutulan tutanaklar ve yargılama metinlerine ya da resmi belgelere ve din adamlarının yazdıklarına dayandığı için cadı olarak suçlanan ve infaz edilenlerin sözleri bu tarihe dahil olmamıştır. Bu

bağlamda 20. yüzyıldan itibaren feminist literatürün konuya ilişkin araştırma ve değerlendirmeleri ufuk açıcı olmuştur.

Tıbbın Bilimselleşmesi Sürecinde Büyücü-Şifacı-Bilge Kadın

Tıbbın dini inançlardan soyutlanarak rasyonel bir bilgi birikimine dönüşmesine paralel olarak kadının şifa verici özelliği bir takım hurafelere dayalı geleneksel bir boyut kazanmış ve akıl dışı uygulamalar olarak değersizleştirilmiştir. Bir zamanlar onu kutsallaştıran bu özelliği "cadı" ya da "büyücü" olarak şeytanlaştırılmasına sebep olmuştur.

Doğa ve kadın özdeşliği bağlamında, doğanın bilinmeyen gizemler taşıdığı hükmedilemez olduğu dönemlerde kadın hem bu bilinmeyenin bilgisine sahip olması hem de bu gizemleri bedeninde taşıması nedeniyle değerli ve güçlü bir varlık olarak kabul edilmekteydi. Buna göre her şey kendi içinde nedeni ve nasılı bilinmeyen bir güç ve erdem taşıyordu. Dolayısıyla kadın, büyü ve sağaltım tekniklerini kullanmasıyla yaşamın merkezindeydi ve doğurmak ya da doğurtmak yetileriyle varoluşun asli unsuru sayılıyordu.

Cadıların çoğunun, üremeye ilişkin bilgisi ile bu süreç üzerindeki denetiminin adeta bir kaynağı olan ebeler ya da bilge kadınlar oldukları ifade edilmektedir (Mildefort'tan akt. Federici, 2014:259). Bu bağlamda büyücülükle suçlanan kadınların hepsi şifacılık bilimlerini uygulamıyordu. Şifacılık mahkum olmak için yeterli ama şart olmayan bir koşuldur. Suçlama şifacılık olduğunda, suç bizzat şifacılık değildi. Buradaki mantık, eğer bir kadın eğitim göremediği bir bilimi uyguluyorsa, o zaman kadının şeytan ile anlaşma yapmış olduğuydu (Achterberg, 2009:107). Bir başka ifadeyle, ebe ya da bilge kadınların suçlanmasındaki sebep şifacılıkta başarısız olmaları değil tersine başarılarının şeytandan ya da şeytanla olan işbirliğinden kaynaklanıyor olmasıydı. Malleus Maleficarum'da da "eğitim görmemiş bir kadın, şifa vermeye kalkıştırsa onun cadı olduğuna hükmedilir ve öldürülür" hükmü yer almakta ve kiliseye bağlı üniversite eğitimi alan erkek doktorlarla geleneksel ebe/şifacı kadınlar arasındaki rekabette erkek doktorların hegemonyasını sağlamak amaçlanmaktaydı (Berkta,2012:222).

Bilge kadın ya da cadı yıllar boyunca test edilmiş çarelerin sahibiydi. Hala modern farmakolojide yeri olan bitkisel çarelerin çoğu cadılar tarafından geliştirilmişti. Onlar ağrı kesiciler, sindirim yardımcıları ve iltihap kesici araçlara sahipti. Kilisenin Havva'nın temel günahı için Lord'un cezası olduğunu söylediği bir zamanda (Havva ilk günahı işleyen olduğu için doğum sancısı onun hemcinslerine bir ceza olarak verilmişti), onlar doğum sancısı için çavdar mahmuzu kullandılar. Çavdar mahmuzu türevleri bugün doğum sancısını hızlandırmak ve doğum sonrası iyileşmeye yardımcı kullanılan başlıca ilaçlardır. Güzelavratotu (bugün hala bir spazm giderici olarak kullanılan) düşük tehlikesi olduğunda rahim daralmasını engellemek için cadı şifacılar tarafından kullanıldı. Kalp hastalıkları tedavisinde hala önemli bir ilaç olan yüksükotunun bir İngiliz cadı tarafından keşfedildiği söyleniyor. Cadı bir deneyci olduğu için de büyük bir tehditti: O din ya da doktrinden ziyade duyularına bağlıydı ve deneme-yanılma yöntemine, sebep-sonuç ilişkisine inandı. Onun aksine, kilise son derece anti-empirikti. Maddi dünyanın değerine itibar etmedi ve duyulara yönelik derin bir kuşkuya sahipti. Dünya her an Tanrı tarafından yeniden yaratıldığı için, fiziksel olgulara hükmeden doğal yasaları aramanın bir anlamı yoktu (Ehrenreich, English,1973:14). Diğer yandan şifacı/bilge kadın sezgilerini de şifa uygulamalarında kullanıyordu, fakat Newtonvari bilimin sezgileri bilim dışı kabul etmesi şifacı/bilge kadının bu yönünü değersizleştirdi. Eklemek gerekir ki 20. yüzyılın sonlarına doğru tıp biliminin alternatif tıba kapılarını açması, tedavi ve bakım hizmetlerini birleştiren uygulamaların önem kazanması, beden ve ruh sağaltımının birbirine paralel olgular olarak ele alınması gibi süreçler yüzyıllar önce şifacı/bilge kadının doğru yolda gittiğini ispatlamıştır (Bkz. DiCowden, 2008).

Kısaca, bilim çağı ile birlikte insanlığın doğaya hükmetmeyi başarması kadının değerini ve gücünü

kaybetmesine neden olmuştur. Bilimin dinden ve metafizik olandan ayrılmasıyla başlayan süreçte kadın da bilimden dışlanmış, kadının mistik öğelerle bir arada yürüttüğü şifacılık faaliyetlerine gün geçtikçe artan baskı ve yasaklamalar getirilmiştir.

Cadı avlarının başlamasından önceki yüzyılda tıp bir uzmanlık alanı ve seküler bir bilim olarak kurulmuştur. Üniversitelerdeki tıp okullarına erkekler öğrenci olarak alınmış ve eğitimleri esnasında bir hastayla karşılaşmadan mezun olmuşlardır. Bu okullardan mezun olan doktorlar Kilisenin kontrolü altında faaliyet gösterebilmiş, örneğin tavsiye ve yardım için bir rahip çağırılmadan uygulama yapmalarına ya da günah çıkarmayı reddeden bir hastayı tedavi etmelerine izin verilmemiştir. Yine bu dönemlerde üniversite eğitilmiş doktorların reçeteye dua yazmak veya hastalık tahmininde astrolojiden yararlanmak gibi uygulamaları olduğu da bilinmektedir (Ehrenreich, English, 1973:15-16).

Üniversite eğitimi gerektiren bir uzmanlık alanı olarak tıbbın kuruluşu, yasal olarak kadınları pratikten engellemeyi kolaylaştırmıştır (Ehrenreich, English, 1973:17). Kadınların resmen tıp okumasına izin verilmediğinden, bilgilerinin yalnızca şeytandan gelmiş olabileceği geniş çapta kabul ediliyordu. Kilisenin yaklaşımı, 'eğer bir kadın eğitim görmeden sağaltım cüretinde bulunursa, o bir cadıdır ve ölmelidir'di (Achterberg, 2009:105). Bu şekilde sağaltım haklarının ellerinden alınmasına ve gelişmeye başlayan sağaltım bilimlerindeki erkek egemenliğine rağmen kadın şifacılar, çeşitli tıbbi konularda yazdıkları kitaplar, sağaltıma yönelik geliştirdikleri teknikler ve bilgi birikimleriyle Batı tıbbının doğuşunda önemli rol oynamışlardır (Achterberg, 2009:38-39). Ayrıca kadın şifacıların yazdıkları kitapların erkek isimleriyle yayınlanmış olması tıp alanında kadın birikimini belirlemeyi zorlaştırmıştır, bu noktada Ehrenreich ve English'in modern tıbbın babası olarak nitelendirilen Paracelsus'un tüm bildiğini büyücülerden öğrendiğini itiraf ettiği ilaçlar üzerine metnini yaktığından bahsetmesi de dikkat çekicidir.

Sağaltım ya da şifacılık alanında cinsiyetçi yaklaşımın temeline dair kesin bir tarih ortaya koymak zordur. Batı tıbbını inceleyen araştırmalar tıp tarihini sırasıyla mitolojik dönem (M.Ö. 6. yüzyıla kadar) , filozof hekimler dönemi (M.Ö. 5-6. yüzyıllar) ve Hipokratik tıp dönemi (M.Ö. 5. yüzyıl ve sonrası) olarak kategorize etmektedir (Bayat, 2003). Bu alandaki cinsiyetçi yaklaşımın özellikle M.Ö. 6. yüzyıla kadar olan mitolojik dönemin sonunda hekimliğin bir uzmanlık alanı olarak soy bağı ile babadan oğula geçtiği hekim tanrılarla birlikte filizlenmeye başladığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda konu ile ilgili literatürde adından sıkça söz edilen Agnodike önemli bir örnektir. Atina'lı bir doktor olan Agnodike'nin, kadınların şifacılık yapmasının yasaklandığı M.Ö. 3. yüzyılda, bu işi erkek kılıfına girerek yaptığı, durum anlaşıldığında ise iyileştirdiği ve kendisine güvenen kadınların yargı otoritesine başkaldırması ile cezalandırılmaktan kurtulduğu anlatılmaktadır. Bir başka örnek olan Jacoba Felicie'nin bir kadın olarak doktorluk yapmaya cüret etmesinin yanı sıra hastalarına dokunarak muayene etmesi, idrar incelemesi yapması ve hastalarının sağaltım sürecini takip etmesi gibi gerekçelerle yargılandığı bilinmektedir. 1300'lü yılların başında Jacoba, kendisinden önce erkek doktorların iyileştiremeyip kendisinin iyileştirdiği hastaların şahitlikleriyle infazın eşliğinden dönmüş ve doktorluk yapmaması şartıyla serbest bırakılmıştır.

Descartes'in 17. yüzyıla damgasını vuran akıl ve bedeni birbirinden ayıran öğretisinin büyük oranda kabul görmesi şifacılık alanında bedenin bir makine olarak kavramsallaştırılmasını beraberinde getirmiştir. Böylelikle beden doğaüstü güçlerinden arındırılmış ve üzerinde denetim kurulabilen bir maddeye dönüşmüştür. Bu bağlamda büyüün temelindeki, madde ve ruh arasında herhangi bir ayrıma izin vermeyen, bu yüzden de kozmosu esrarengiz güçlere ev sahipliği yapan, herhangi bir şeyin geri kalan her şeyle sempatik bir ilişki içinde olduğu canlı bir organizma olarak tahayyül eden animistik dünya kavrayışı (Federici, 2014:203) yerini saat gibi işleyen yasalara bağlı ve parçalanarak kavranabilir bir

dünyaya bırakmıştır. Böylece tıp ve bilim fiziksel olarak görülebilene yönelik araştırma alanlarına dönüşmüş, görülemeyen, başka disiplinlerin alanı olmuştur (Achterberg, 2009:133).

Descartes tarafından ortaya konan Kartezyen bakış açısı, beden ve ruhun birlikteliği bağlamında ölü bedene yönelik araştırmanın önündeki engeli kaldırmış ve bir makine gibi işleyen insan bedeni parçalarına ayrılarak ya da başka şekillerde incelenebilmiştir. Eklemek gerekir ki, daha öncesinde cadı deneyleri yapılırken kadınların bedenlerine yönelik müdahaleler de tıbbi bilginin ilerlemesinde önemli rol oynamış, Federici'nin de vurguladığı gibi cadı avları süresince işkence odaları bedene dair bilgi edinilen laboratuvarlar olarak işlev görmüştür (2014:207).

Kadınların şifacılık yaptıkları için cadı ya da büyücü oldukları gerekçesiyle idam edildiği, tıp eğitiminden dışlandığı bu süreç 20. yüzyıla kadar devam etmiştir. Eğitime dayalı tıp alanı, 19. yüzyılda Ann Preston, Elizabeth Blackwell, Marie Zakrzewska gibi öncü kadınların mücadeleleriyle kadınlara açılmıştır. Ancak tüm bu yasaklamalara, baskılara, değersizleştirmelere ve kısımlara rağmen kadının geleneksel şifacılık rolü günümüze kadar varlığını korumaya devam etmiştir.

Anadolu'da Cadılık ve Şifacılık Geleneği

Anadolu tarihinde Avrupa'daki gibi bir cadı avı süreci yaşanmamıştır, fakat bir cadı imgesinin varlığı da inkar edilemez. Gerek halk masalları gerekse edebi gelenek içerisinde izleri sürülebilir cadı kimliğinin Avrupa'dakinden farklı olarak sadece folklorik bir unsur olarak varlık gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Akın'ın da ifade ettiği gibi, Anadolu'nun geleneksel cadısı sonuçta bir masal kahramanıdır, sınırlı yetenekleri ölçüsünde, zararlı uygulamaların icracısıdır, kırsal kesim insanının gündelik hayatında önemli bir yere sahip olmakla birlikte modern cadı kavramını belirleyen temel unsurları kimliğinde barındırmaz (2015:155). Bugün itibarıyla yaramaz kız çocukları ya da huysuz yaşlı kadınları nitelikle için kullanılan cadı kavramının karakoncolos, alkari gibi kullanımları Anadolu'da yer yer varlık sürdürmekle birlikte, bazı araştırmalarda Avrupa'dakine benzer bir cadı kimliğinin Osmanlı dönemi Rumeli topraklarında yer aldığı da ortaya konmuştur. Bu bağlamda özellikle öne çıkan olay, Takvim-i Vekayi'nin 6 Ekim 1833 tarihli sayısında yer alan bir haberde Bulgaristan'ın Tırnova kazasında meydana gelmiş bir cadı avıdır. Bu olayda, hortlak olduklarına karar verilen bir takım yaratıkların kaza sakinlerine rahatsızlık verdiği ve Nikola isimli bir "cadıcı"nın bu hortlakların yerini tespit etmesi neticesinde iki yeniçeriye ait cesetlerin yakılmasından bahsedilmektedir (Arık,2006; Aycibin,2008). Bu ve buna benzer birkaç olay kaydedilmiş olmakla birlikte, üzerinde durulması gereken nokta bu cadıların daha çok hortlak ya da vampire gönderme yapan ve daha önemlisi kadın olmayan varlıklar olarak belirlenmiş olmasıdır.

Öte yandan edebi bir unsur olarak büyüleme ya da büyü yapma niteliği ile öne çıkan cadıdan da söz etmek gerekmektedir. Divan şiirinde "cadı" kavramı, küpe binmek, ateşte yanmamak ve suya batmamak gibi özellikleri yanında (ki bu noktada Avrupalı cadı kimliğine benzer olduğu söylenebilir) özellikle sevgilinin aşğını büyüleyen saç, ben ve göz güzelliklerini nitelikle amacıyla kullanılmıştır (Nayır,2012).

Anadolu tarihinde cadılığın geçmişi ya da cadı kimliğine dair literatür çok sınırlı olmakla birlikte nispeten daha fazla sayıda çalışma şifacılık geleneğinde kadın varlığının köklü geçmişini ortaya koymaktadır. Bugün halk tıbbi, geleneksel tıp ya da alternatif tıp gibi farklı adlarla kavramsallaştırılan şifacılık geleneği ruh ve beden bütünlüğünü esas alan bütüncül yaklaşım ve nesilden nesile aktarılan bilgi birikimi sayesinde geçmişten bugüne ulaşabilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar, Anadolu şifacılık geleneğini Orta Asya Şamanizmine dayandırmakta, her büyük ailenin bir kadın şamanı olduğunu ortaya koymaktadır (Hoppal, 2012). Bu noktadan hareketle şaman kültürünün kaynaklık ettiği Anadolu'ya has

şifacılık geleneği olan "ocaklık" kurumundan bahsetmek gerekmektedir. Bu bağlamda, hastalıkları olağanüstü yöntemlerle tedavi etme gücüne sahip ocak ya da ocaklı adı verilen kişi ya da ailelerin bu yeteneklerini çoğunlukla kan bağı ile anne ya da babalarından ya da yetenekleri doğrutusunda ocaklı olan bir kişiden 'el alma' ritüeli ile aldıklarına inanılmakta, tedavide büyüsel işlemlerin yanı sıra bitkileri de kullanmaktadırlar (Kaplan, 2010:40-42). Burada dikkat çekici olan, bu alanın sadece kadınlara özel olmadığı fakat kadınların da önemli oranda varlık gösterdiği bir alan olmasıdır.

Diğer yandan eğitim gerektiren bir uzmanlık alanı olarak Anadolu tıp tarihinde kadının konumunun batı ile paralel bir seyir izlediği görülmektedir. Geçmişten bugüne sağlık alanında sadece kadına özel bir meslek olan ebeliğin ya da bakım hizmeti veren hemşireliğin kutsanmasına karşın, kadının doktorluk mesleğine girişi önemli mücadeleler sonucunda ancak 20. yüzyılın başlarında gerçekleşebilmiştir. 1915 yılında öğrenci almaya başlayan İstanbul Darülfünunu'nun kız öğrenci almaması nedeniyle ilk kadın doktorlar devlet desteği ile yurt dışında eğitim almışlar, Dr. Mary Mills Patrick'in girişimiyle 1920 yılında kurulan Department of Medicine Constantinople Women's College 1921-1922 öğretim yılında kız öğrencilerin tıp eğitimi almalarına olanak sağlamıştır. Bir sonraki öğretim yılında da dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü Besim Ömer Paşa'nın önemli desteğiyle Haydarpaşa Tıbbiye'sinde kız öğrenciler derslere alınmaya başlanmıştır (Atıcı, Erer, 2009; Arda, 2011; Özcan, Ergin, Ersoy, 2013).

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde nesilden nesile bilgi aktarımı yolu ile süregelen bitkilere dayalı şifacılık köklü bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün "doğala dönüş"ün önem kazanması, sağlık alanında alternatif tıp uygulamalarının etkinliğinin artması, kimyevi ilaçlara yönelik kuşkulara paralel olarak sağlıklı yaşam formları ya da sağlığı korumaya yönelik eğilimlerin ortaya çıkması gibi nedenler bitkisel tedavi ve bitkilerle korunma yollarına talepleri oldukça arttırmıştır. Bunun yanında, daha önceleri bitkisel tedavi yöntemleri bilimsel olmadığı için itibarsız kabul edilse de, sağlık bilimlerinde yeni bir alan olan fitoterapi bitkilerin insan sağlığı üzerindeki etkilerini inceleyen bir ihtisas dalı olarak ortaya çıkmıştır. Birçok toplumda olduğu gibi toplumumuzda bu yeni trend, aslında uzun bir geçmiş olan geleneksel şifacılık uygulamalarına dayanmakta ve tarihin derinliklerine gömülmüş olduğu düşünülen bu uygulamaların güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktadır.

Bugün Türkiye Medyasında Şifacı Kadın

Medya vasıtasıyla sağlık iletişiminin ve bu bağlamda sağlık okuryazarlığının büyük bir gelişme gösterdiği bugün insanlar birçok hastalığın belirtileri ve tedavi yöntemleri ile ilgili olduğu kadar yukarıda bahsedilen eğilimden dolayı sağlığın bitkisel boyutuna dair bir donanım da kazanmıştır. Her gün televizyon kanallarında ve gazetelerde doktor, herbalist, fitoterapist ya da bilim insanlarından oluşan uzmanlar hastalıklara iyi gelen, başışıklık sistemini kuvvetlendiren, vücuttaki kanserli hücreleri yok eden ya da psikolojik rahatlama sağlayan, vs. şifalı bitkilerden bahsetmektedir.

Bu çalışma kapsamında rastlantısal bir tarih aralığı olarak belirlenen 21 Aralık 2015-22 Ocak 2016 tarihleri arasındaki beş haftalık zaman diliminde ulusal televizyon kanallarından Atv'de Sağlıklı Mutlu Huzurlu, Show Tv'de Zahide Yetiş'le ve TRT 1'de İyi Fikir adlı kadın izleyiciye yönelik bilgi verme amaçlı gündüz kuşağı programları içerik analizi yöntemi ile irdelenmiş ve bu programlarda hastalık tedavileri ve güzellik sırları konusunda bitkisel çareler öneren uzmanların söylemleri ele alınmıştır. (Diğer ulusal televizyon kanallarında bu bağlamda kadın kuşağı programı yer almadığı için çalışmaya dahil edilmemiştir).

Metinlere yönelik bir araştırma metodu olan içerik analizi, bu yöntemle ilgili akla ilk gelen isimlerden Berelson (1954) tarafından "iletişimin açık/belirgin içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel tanımlanmasına yönelik bir araştırma tekniği" olarak tanımlanmıştır. İçerik analizi nicel verilere dayalı bir

yöntem olarak ortaya çıkmış, daha sonra bu yöntem nitel bir boyut da dahil edilmiştir. Bu bağlamda Gunter'in vurgusuyla (2002), medyanın kişi ya da grupları resmetme eğilimlerinin ortaya çıkartılması, belirli kümeleri ya da konuları nasıl temsil ettiğinin değerlendirilmesi (Akt.Geray, 2004:135) gibi amaçlar doğrultusunda kullanılan bu yöntem çalışmanın amacı doğrultusunda tercih edilmiştir.

Kadın kuşağı programları hem bitkilerle şifa konularına ve bitkisel çareler öneren konuklara sıklıkla yer verilmesi hem de kadın ve erkek bitki uzmanları arasında bir karşılaştırma yapma olanağı sağlaması nedeniyle tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra internet ortamında yine bitkisel kürler konusunda uzman olarak yer alan kişilere yönelik bir tarama ile bu kişilerin cinsiyet dağılımları da belirlenmiştir.

Belirlenen tarih aralığında televizyon kanallarındaki programlar ve bu programlarda bitki uzmanı olarak yer alan ya da bitkisel karışımlar, kürler gibi doğal çözüm önerileri sunan konuklar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo-1

Program	Atv "Sağlıklı Mutlu Huzurlu"	Show Tv "Zahide Yetiş'le"	TRT 1 "İyi Fikir"
Konuklar	İbrahim Saraçoğlu (kimyager) Halit Yerebakan (doktor) Hakan Güveli (doktor, fitoterapi uzmanı) <u>Ece Günay Akkuş (diyetisyen)</u> <u>Suna Dumankaya (herbalist, güzellik uzmanı)</u>	Murat Topoğlu (doktor, beslenme uzm.) Gürkan Kubilay (doktor) Ümit Aktaş (doktor, fitoterapi uzmanı) Ender Saraç (doktor) Ayhan Ercan (herbalist)	Hayri Gözlükgiller (doktor) Ümit Aktaş (doktor, fitoterapi uzmanı) <u>Ece Günay Akkuş</u> <u>(diyetisyen)</u> Selahattin Dönmez (diyetisyen) <u>Gamze Şanlı Ak</u> <u>(diyetisyen)</u> <u>Suna Dumankaya</u> <u>(herbalist, güzellik</u> <u>uzmanı)</u> <u>Sems Arslan</u> <u>(kimyager, güzellik</u> <u>uzmanı)</u>

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği gibi, televizyon programlarına şifalı bitkilerle ilgili konuk olarak katılanların çoğunluğunu erkek uzmanlar oluşturmaktadır. Bu programlarda sağlıklı beslenme ya da güzellik konularında yine bitkisel öneriler sunan kadın uzmanlara da yer verilmekte fakat kadın ve erkek uzmanlar, uzmanlık alanları ve ortaya koydukları bitkisel önerilerin niteliği bağlamında farklılaşmaktadır. Öncelikle, kadın kuşağı programlarında uzmanlık bilgisine başvuru bu seçkinler erkek olduğunda bilimsel bilgileri ve akademik kariyerleri öne çıkmaktadır. Çeşitli sorunlar için bitkisel karışımlar öneren uzman kadınların çoğunluğu sağlıklı beslenme ve zayıflama tarifleri veren diyetisyenlerden oluşmakta, diğerleri ise güzellik uzmanı olarak yer almaktadırlar. Bu programlara katılan uzman konuklar ve bitkisel çözüm önerileri sundukları konuları gösteren tablolar aşağıdaki gibidir:

Tablo-2**Show Tv – Zahide Yetiş'le**

Tarih	Uzman	Konular
21 Aralık 2015	Dr. Ümit Aktaş	Astım, Öksürük, Sedef, Egzema tedavisine yönelik bitkisel karışımlar
24 Aralık 2015	Dr. Murat Topoğlu	Sağlıklı zayıflatan bitkisel karışımlar
29 Aralık 2015	Dr. Gürkan Kubilay	Kilo verdiren, zihin açıcı bitkisel kürler
4 Ocak 2016	Dr. Ümit Aktaş	Hemoroid ve eklem kireçlenmesi tedavisinde bitkisel kürler
6 Ocak 2016	Dr. Murat Topoğlu	Sağlıklı zayıflatan besinler ve bitkiler
12 Ocak 2016	Dr. Ender Saraç	Zihni güçlendiren, kısırlığa karşı, anne sütünü arttıran bitkisel kürler
13 Ocak 2016	Dr. Gürkan Kubilay	Sağlıklı zayıflama, ağrı kesici, ter kokusuna karşı bitkisel çözümler
18 Ocak 2016	Ayhan Ercan	Romatizma, migren ve saç kuruluşuna karşı doğal karışımlar

Tablo-3**Atv – Sağlıklı Mutlu Huzurlu**

Tarih	Uzman	Konular
24 Aralık 2015	Dr. Halit Yerebakan	Gribe karşı doğal karışımlar
25 Aralık 2015	Prof.Dr.İbrahim Saraçoğlu	Diyabet için bitkisel kürler
28 Aralık 2015	Prof.Dr.İbrahim Saraçoğlu	Ülseratif kolit ve karaciğer yağlanması karşı bitkisel kürler
4 Ocak 2016	Prof.Dr.İbrahim Saraçoğlu	Gut, ödem, huzursuz bacak sendromu, boyun fıtığı, romatoid artrit için bitkisel kürler
7 Ocak 2016	Suna Dumankaya	Sivilceler, cilt lekeleri, saç dökülmesi ve çatlayan topuklar için bitkisel karışımlar
8 Ocak 2016	Dr. Hakan Güveli	Reflüye karşı doğal çözümler
11 Ocak 2016	Prof.Dr.İbrahim Saraçoğlu	Hepatit B, prostat, astım ve safra kesesi taşına karşı bitkisel kürler
14 Ocak 2016	Dyt.Ece Günay Akkuş	Bağışıklık sistemini güçlendiren bitkisel karışımlar
18 Ocak 2016	Prof.Dr.İbrahim Saraçoğlu	Zona ve dizlerde sıvı kaybına karşı bitkisel kürler
20 Ocak 2016	Dr. Hakan Güveli	Kabızlığa karşı bitkisel çözümler

Tablo-4
TRT 1 – İyi Fikir

Tarih	Uzman	Konular
23 Aralık 2015	Dr. Hayri Gözlükgiller	Çocuklarda büyümeyi destekleyen ve hafıza güçlendiren bitkisel karışımlar
24 Aralık 2015	Dr. Ümit Aktaş	Bağışıklık sistemini güçlendiren, ödem giderici, bel fıtığı, sedef hastalığına karşı bitkisel karışımlar
25 Aralık 2015	Şems Arslan	Saç gürleştiren, sivilce ve akneye karşı bitkisel kürler
29 Aralık 2015	Dr. Hayri Gözlükgiller	Çocuklarda büyümeyi destekleyen, astıma, ishale, kabızlığa karşı ve anne sütünü arttıran bitkisel karışımlar
30 Aralık 2015	Dyt. Gamze Şanlı Ak	Metabolizma hızlandırıcı ve yağ yakan bitkisel karışımlar
7 Ocak 2016	Dyt. Selahattin Dönmez Dr. Ümit Aktaş	Sindirim sistemini çalıştıran, karın yağlarını eriten bitkisel karışımlar Eklem ağrıları, kemik erimesi ve menopoz için bitkisel karışımlar
8 Ocak 2016	Dyt. Ece Günay Akkuş	Bitkisel detoks karışımları
12 Ocak 2016	Suna Dumankaya	Bitkisel cilt bakım kürleri
13 Ocak 2016	Dr. Hayri Gözlükgiller	Bitkisel antibiyotik kürleri
14 Ocak 2016	Dr. Ümit Aktaş	Mide bulantısına karşı, şeker hastaları için bitkisel karışımlar
19 Ocak 2016	Dr. Hayri Gözlükgiller	Grip, bağırsak parazitleri, kabızlık, demir eksikliği ve kas ağrılarına karşı bitkisel karışımlar
21 Ocak 2016	Dr. Ümit Aktaş	Bağışıklık için, gribe karşı, gaz ve ödem giderici bitkisel karışımlar
22 Ocak 2016	Suna Dumankaya	Cilt lekeleri, çiller ve topuk çatlaklarına karşı bitkisel karışımlar

Yukarıda Tablo 2-3 ve 4'te açıkça görülebileceği gibi; erkek uzmanlar bitkilerin şifa verici ya da tedavi edici özellikleriyle ilgili önerilerini, çoğunlukla güzellik uzmanı olarak nitelendirilen kadınlar ise cilt bakımı, saç bakımı, istenmeyen tüyler, zayıflama gibi güzellik önerilerini insanlarla paylaşmaktadır. Bu fark özellikle Tablo 1'deki listede adı geçen iki kimyager olan İbrahim Saraçoğlu ve Şems Arslan arasında ortaya çıkmaktadır. Her ikisi de kimya eğitimi almış olmasına rağmen, Saraçoğlu romatizma, egzama, hemoroid, astım, prostat gibi birçok hastalık için bitkisel kürler tarif ederken, Arslan güzellik uzmanı kimliği ile öne çıkarak cilt ya da saç bakımı gibi konularda bitkisel kozmetik karışımları yapmaktadır. Dolayısıyla erkek uzmanların görüş ve önerileri daha ciddi bir içerik taşıırken, kadınların ki sadece kadın izleyiciye yönelik olmakta ve daha önemsiz kabul edilebilecek alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bunun yanı sıra güzellik uzmanı

olan kadınlardan biri olan Suna Dumankaya bu programlarda kişisel deneyimleri ve ailevi bilgi birikiminin mirasçısı olması ile varlık kazanabilmektedir. Bu bağlamda medyadaki bitki uzmanı kadınların konumu, şifacı kimliğinden güzellik uzmanlığına evrilmesini ortaya koymaktadır.

Bu konudaki medya temsiline dikkat çeken bir başka önemli nokta da bitkilerle tedavi anlamındaki fitoterapi alanında uzman kadınların bulunmamasıdır. Yukarıdaki listede adı geçen fitoterapi uzmanlarının hepsinin erkek olması sağlık bilimlerinde ebelik ya da hemşirelik gibi kadınlara has belirlenmiş alanlar dışındaki erkek egemenliğini hatırlatmaktadır (Bkz. Arda, 2011). Fakat elbette bu konuda kesin bir yargı ortaya koyabilmek için fitoterapi eğitimi almış bireylerin cinsiyet dağılımını ortaya koyan verilere ihtiyaç vardır.

İnternet ortamında bitki uzmanı, aktar ya da herbalist olarak adı geçenler üzerine yapılan araştırmada aşağıdaki isimler ortaya çıkmıştır:

Tablo-5

HERBALİST (Erkek)	HERBALİST (Kadın)
Prof. Dr. İ. Adnan Saraçoğlu	Suna Dumankaya
Prof. Dr. Ahmet Maranki	Leyla Çabuk
Erdoğan Tepeli	Hicret Günhan
Atabay Güveloğlu	Pınar Alacalı
Şafak Bozkurt	Şems Arslan
Tarkan Güveloğlu	Hande Polat
Şevki Güngör	
Selçuk Kaya	
Yunus Ersin	
İbrahim Gökçek	
Ömer Coşkun	
Hüseyin Ermiş	
Metin Yıldırım	

Tablo 5'teki herbalist kadınlardan Suna Dumankaya ve Leyla Çabuk kendileriyle muhtelif zamanlarda yapılan röportajlarda bitkiler konusundaki donanımlarının aile mirası şeklinde kendilerine geçtiğini ve bu donanıma nine ya da anne gibi aile büyüklerinden el alarak sahip olduklarını ifade etmektedirler. Tabloda, Şems Arslan dışındaki diğer kadınların ise donanımlarını konuya yönelik ilgileri sonucu herhangi bir bilimsel eğitim almadan kendi çabaları ile oluşturdukları anlaşılmaktadır. Medyadaki programlarda sağlıklı yaşam ve bitkisel kürler konusunda uzman konuk olarak sıkça yer alan ya da konu ile ilgili internet üzerindeki taramalarda isimleri öne çıkan yukarıdaki uzmanlar arasında erkeklerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ayrıca bu uzmanlar arasında kadınların gerek kendi sitelerinde gerekse katıldıkları programlarda sadece bitkisel kozmetiğe yönelik tarifler ortaya koymaları da dikkat çekmektedir.

Sonuç

Kadın şifacıların tarih öncesi dönemlerde başlayıp bugüne ulaşan yolculuğunda, özellikle ortaçağda şifacılık yaptığı için cadı olarak suçlanan kadının çirkinliği bu suçunu pekiştiren bir unsur olmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi, kadın ilk çağlarda doğurganlığı nedeniyle kutsanmakta ve aynı zamanda bu dönemde kadının güzelliği bu üreme yetisine bağlanmaktaydı. Bu bağlamda, cadı olarak nitelenen kadınların çoğunlukla ya doğuramamış ya da doğuramayacak yaşlı kadınlar olmaları onların çirkin kabul edilmesinin sebebi olarak düşünülebilir. Fakat elbette bu kadınların gerçekten çirkin olup olmadığına yönelik bir veri bulunmamaktadır ve tam aksini gösteren örnekler de rastlanmaktadır. İ.S. 50'de yazılmış bir kaynakta Elephantis adlı şifacı bir kadının öğrencilerinin dikkatlerini dağıtmamak için bir perdenin arkasından ders vermek zorunda kalacak kadar güzel olduğundan bahsedilmektedir (Akt.Achterberg,2009:38). "Güzel" kavramının tanımlanması çabaları içerisinde ilklerden biri olan Grek filozoflarından Xenophan "güzel"i "iyi" ile paralelliği doğrultusunda ele almakta ve bu iki kavramın birbiriyle iç içe geçmiş ve hatta aynı şey olduğunu ifade etmektedir (Tunalı'dan akt. Kesim, Kar, 2010:175). Bu noktadan hareketle çirkin-kötü paralelliği ortaya çıkar ki insanlara kötülük yapan kötü cadıların çirkin olduklarına yönelik kavrayış da bu teze dayandırılabilir. İronik olan, eski dönemlerde şifacılık yapan ve çoğunlukla çirkin olduğu iddia edilen kadının bugünkü medya temsillerinde güzellik uzmanı olarak boy göstermesidir.

Toplumsal alanda olduğu gibi kadının medyadaki konumu da sorundur. Kadın kimliğinin medyadaki temsiline yönelik yapılmış çalışmalar medya metinlerinde kadının ikili karşıtlıklar bağlamında (iyi kadın-kötü kadın, iffetli kadın-'müsaıt' kadın, ideal kadın-ideal olmayan kadın, itaat eden/susan kadın-dırıldırıcı/cazgır kadın gibi) temsil edildiğini, ya cinsiyeti temelinde bedene indirgenmiş bir varlık ya da cinsiyetsiz bir özne olduğunu (Binark ve Gencil Bek,2007; Saktanber,2011) ortaya koymaktadır. Kadın kimliğinin bireyselliğini sınırlandıran ve medya alımlayıcılarının anlamlandırma sürecini yönlendiren stereotipler bağlamında kadının temsili, farklı bir bakış açısı geliştirebilmeye engel olurken var olanı yeniden ürettiği için de kadının toplumsal alandaki ikincilliğini derinleştirmektedir. Medyada kadın temsiline yönelik niceliksel veriler de bu durumu pekiştirmektedir. Özellikle ağır içerikli (siyaset, felsefe, tarih vs.) programlarda konunun uzmanı olarak temsili erkek uzmanlara göre kadınların küçük bir azınlık oluşturduğu, kadın uzmanların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde çoğunlukla kadınlarla ilgili konularda sözlerinin değer kazandığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında kadın uzmanların kadınlarla ilgili olarak görülen zayıflama, saç ve cilt bakımı gibi konularda görüşlerine başvurulduğuna yönelik sonuçlar da bu tezi destekler niteliktedir.

Diğer yandan, Türkçe'deki "kocakarı ilacı" deyimini kadınların şifacılık gelenekleri içerisindeki belirgin varlığını ortaya koymakla birlikte, bu uygulamalar içerisinde değersizleştirildiğini de göstermektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, kökleri Şamanizme dayanan Anadolu'da kadın şifacılığı, aile mirası şeklinde geçmişten bugüne taşınmış ve tüm dünyayı etkisi altına alan doğala dönüş eğilimi bu kadınların hem toplumsal alanda hem de medyada görünürlüğünü arttırmıştır. Medya temsili bağlamında bu görünürlük, bitkisel tedavi ya da sağlıklı yaşam için bitkilerin kullanımından ziyade bitkisel kozmetik konusunda öne çıkmıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse, yaygın bir şekilde kadına has bir nitelik olarak kabul edilmiş olan şifacılık ya da bitkisel sağaltım uygulamaları alanından cadı avları sürecinde dışlanmış olan kadın, erkek egemen bir yapıya sahip pozitif tıp alanında da ikincil konumda kalmıştır. Bugün itibariyle doğal yaşam trendi içerisinde öne çıkan alternatif tıp kapsamındaki bitki uzmanlığı alanında ise kadın, hastalık tedavisi gibi daha ciddi ve önemli konular yerine cinsel kimliği nedeniyle kendisine uygun görülen bitkilerle güzellik uzmanlığı alanında varlık gösterebilmiştir. Böylelikle kadının şifacılık kimliği erkek egemen ideoloji içerisinde dönüştürülmüş ve değersizleştirilmiştir.

Kaynakça

- Achterberg, J. (2009). *Kadın Şifacılar*, (Çev. Bilgi Altınok), Everest Yayınları: İstanbul
- Akın, H. (2015). *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, Phoenix Yayınları: Ankara, 3. Basım
- Arda, B. (2011). "Tibbin Cinsiyeti ve Biyoetik Açısından Kadın", *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* (Der. S. Sancar) içinde, s.825-846, II. Cilt, Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul
- Arık, Ş. (2006). "Osmanlı Döneminde Bir Cadı Avı ve Türk Romanında Cadı Kavramı", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:29, s.139-154
- Atıcı, E., Erer, S. (2009). "Türk Kadınlarının Tıp Eğitimine Başlama Süreci ve İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden Mezun Olan İlk Kadın Hekimler", *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Vol.35(2), s.107-111
- Aycibin, Z. (2008). "Osmanlı Devleti'nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:24, s.55-70
- Bayat, A.H. (2003). *Tıp Tarihi*, Sade Matbaa: İzmir
- Berelson, B. (1954). "Content Analysis", *Handbook of Social Psychology* içinde, G. Lindzey (Ed.), Addison Wesley:Cambridge
- Berktaş, F. (2012). *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları: İstanbul, 4. Basım
- Binark, M., Gencil Bek M. (2007). *Eleştirel Medya Okuryazarlığı*, Kalkedon:İstanbul
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları:Ankara, 11. Baskı
- DiCowden, M.A. (2008). "The Call of the Wild Woman: Models of Healing", *Women&Therapy*, Vol.26:3-4, pp. 297-310
- Ehrenreich, B., English, D. (1973). *Withches, Midwives, and Nurses A History of Women Healers*, The Feminist Press:City University Old Westbury NY, USA
- Erbil, P. (2012). *Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi*, Arkadaş Yayınevi: Ankara, 3. Basım
- Estes, C.P. (2015). *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, (Çev. Hakan Atalay), Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 13. Basım
- Federici, S. (2014). *Caliban ve Cadı*, (Çev. Öznur Karakaş), Otonom Yayıncılık: İstanbul, 2. Basım
- Geray, H. (2004). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Siyasal Kitabevi: Ankara
- Gunter, B. (2002). "The Quantitative Research Process", *A Handbook of Media And Communication Research: Qualitative And Quantitative Methodologies* içinde, K. Jensen (Ed), Routledge: London
- Güngören, A. (1998). *Cadıların Günbatımı*, Patika Yayınları: İstanbul
- Hoppal, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar*, (Çev. B. Bayram, Ş.Ç. Çapraz), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Kaplan, M. (2010). *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi
- Kesim, S., Kar, A. (2010). "Plastik Cerrahi, 'Tanrım Beni Baştan Yarat!..' Metaforunu Mümkün Kılabilir mi? ", *Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında Kadın ve Bedeni* (Der. Y. İnceoğlu, A. Kar) içinde, s.173-196, Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Nayır, H. (2012). "Divan Şiirinde Cadı", *Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildiri Kitabı*, s.163-172
- Özcan, M., Ergin, A., Ersoy, N. (2013). "Sağlık Hizmetlerinde Türk Kadını", *Kadın Kitabı* (Der. M. Tekcan) içinde, s. 13-51
- Saktanber, A. (2011). "Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fadekar Anne", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (Der. Şirin Tekeli) içinde, s.187-206, İletişim Yayınları: İstanbul, 5. Baskı